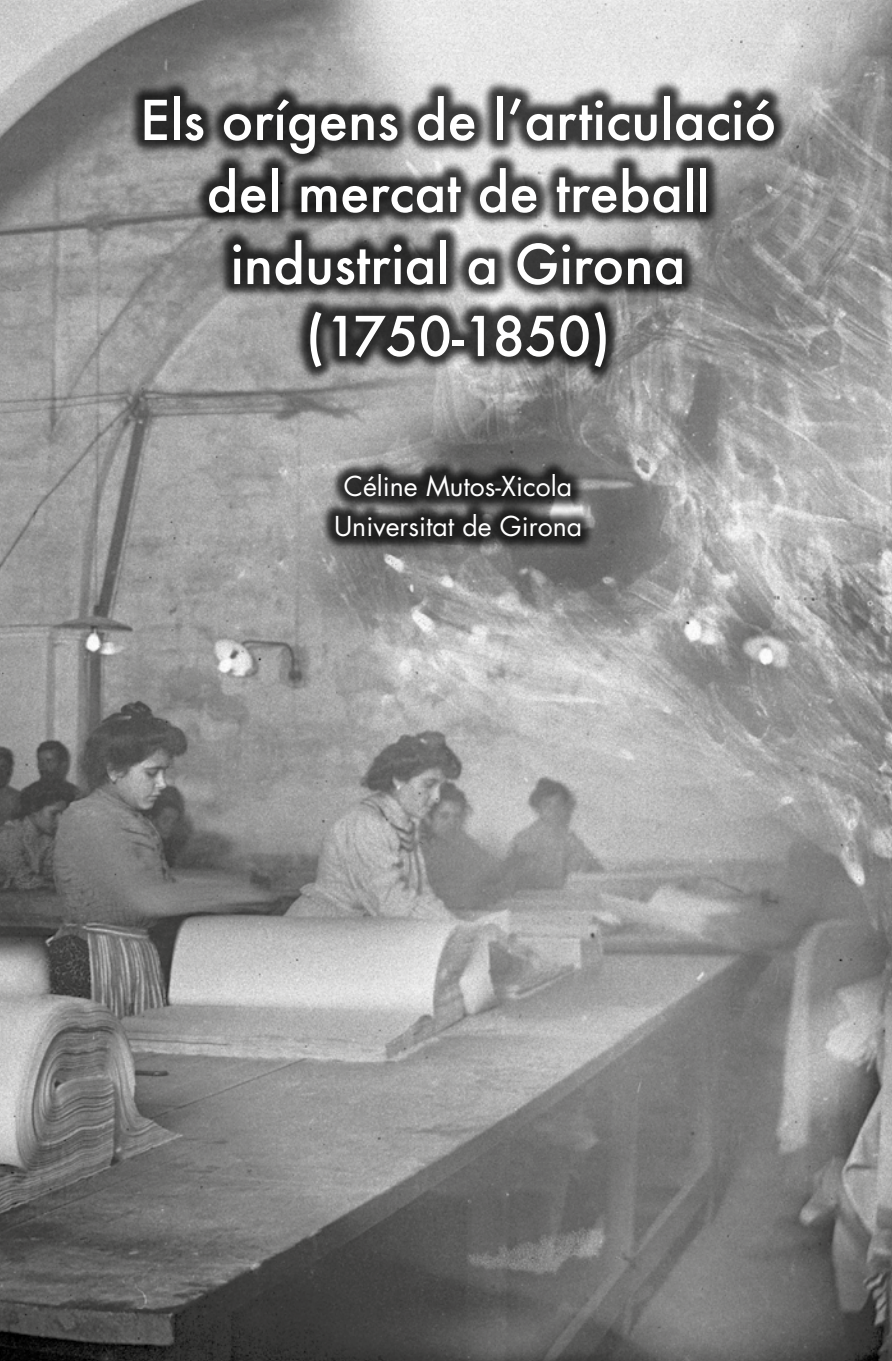

Els orígens de l'articulació del mercat de treball industrial a Girona (1750-1850)

Céline Mutos-Xicola
Universitat de Girona

Els orígens de l'articulació del mercat de treball industrial a Girona (1750-1850)

Céline Mutos-Xicola

RESUM

La conferència ofereix un repàs al procés d'industrialització de la ciutat de Girona, des dels seus orígens al segle XVIII i fins a la primera meitat del segle XIX. Un procés que tingué el seu epicentre en el barri del Mercadal, especialment entorn de la sèquia Monar. En un altre sector d'aquest barri ja al segle XVIII es construí l'Hospici de Girona, que a més de centre assistencial constituí la primera fàbrica de la ciutat.

En el seu estudi l'autora analitza fonts fiscals i estadístiques municipals, així com el fons de l'Hospici de Girona. De tot plegat es desprèn que el sector que ocupava més mà d'obra i capital era el tèxtil, especialment en la manufactura del cotó, i tot seguit el paperer. També s'assenyala la rellevància dels processos de transferència tecnològica a través de la mà d'obra estrangera, especialment la provinent de França.

Imatge de la pàgina anterior: Dones treballant a la fàbrica de paper L'Aurora, 1900-1925. Ajuntament de Girona. CRDI (Josep Maria Reigt Martí, RG. 066042).

El procés d'industrialització de la ciutat de Girona, qualificat de tardà en relació amb altres indrets de Catalunya, encara no està prou explorat i manca de treballs exhaustius. Cal dir que la desaparició de gran part dels arxius de les principals manufactures i fàbriques n'ha limitat l'estudi. Per sort, les fonts custodiades per l'Arxiu Municipal de Girona com són les enquestes, els padrons, els cadastres i les estadístiques, entre altres, han permès acostar-se al procés de formació del teixit industrial i de la seva mà d'obra. L'ús de fonts alternatives com les de l'Arxiu General de la Diputació de Girona, i especialment de la documentació de l'Hospici gironí, faciliten apropar-se a la gènesi del treball manufacturer a la ciutat des de la segona meitat del segle XVIII i copsar com es va estendre en el barri del Mercadal fins a la dècada del anys cinquanta del segle XIX. Investigar la formació del mercat del treball és recuperar la memòria dels i les que el van integrar, del seu origen i la seva contribució, encara que sigui per pinzellades, atès que els més modestos hi han deixat una discreta petjada. En aquesta òptica, una atenció particular ha estat posada en els migrants i la seva contribució al creixement del sector industrial.

LA SITUACIÓ ECONÒMICA DE GIRONA AL XVIII

El treball de F. Ferrer (1989) que estudia l'economia de la regió de Girona al llarg del segle XVIII dibuixa una manufactura encara molt incipient i força allunyada de les transformacions que estava experimentant a d'altres indrets catalans com la zona de Barcelona.

La ciutat de Girona mancava clarament de dinamisme econòmic i productiu. La composició de l'activitat no tindria a penes variació entre 1720 i 1787, i es va repartir en un 17% pel sector primari, majoritàriament integrat per jornalers i hortolans, un 53% en el secundari i un 30% que formava part del terciari (Gómez, 2017) . La preeminència del sector industrial, compost per artesans, és habitual en el medi urbà. A mitjans del XVIII, una relació de les manufactures existents feta per l'Ajuntament indicava, entre altres activitats amb menor presència, l'existència d'un molí paperer, de set adoberies, quatre assaonadors i un igual nombre de barretaires, trenta telers en mans de diversos teixidors i una Reial Fàbrica de teixits de lli que comptava amb uns setanta-tres telers i altres estris, repartits entre Girona i Santa Eugènia. Aquest establiment donava a conèixer una gran plantilla composta d'unes vuit-centes trenta-set dones per a les tasques de filat, segurament en la modalitat de treball domèstic, així com teixidors, blanquejadors i altres. Ara bé, la informació disponible no permet informar si es tracta d'una dedicació estacional o complementària a altres tasques. Tot i que la seva dimensió podria deixar intuir cert despertar econòmic, ja no se'n té cap cap notícia l'any 1775.

Com apuntava J. Clara (1984), l'activitat tèxtil que dominava des del principi de l'època moderna havia iniciat una trajectòria descendent a partir del segle XVII. Els paraïres, antic motor econòmic de la ciutat, estaven particularment decaiguts. Atribuïen el seu declivi a la pèrdua del mercat del producte estrella del gremi, el drap de Sant Narcís, que s'exportava fins a Turquia i havia sofert la competència del drap de Carcassona. L'any 1769, la corporació indicava

tenir quinze mestres i força telers en mal estat, i a banda denunciaven un art més que decadent, sense cap mena d'innovació o inversió: «no se fabrica ni un palmo, los individuos son pobres i impocibilitados, faltan batan, telares, estricadores, retorsadores, abaixadores, prensas y tintoreros». Fins i tot l'Ajuntament feia estat que «antes relucía mui particularmente el arte de Pelayres y que en el día habiendo decaecido este y demás fábricas en términos quasi irremediables, queda ya no poco empobrecida en cuyas circunstancias no proporcionándole los mayores auxilios se considera quasi imposible sur su antiguo establecimiento». J. Caresmar, en el seu Discurs de l'any 1780, apuntava que els paraires no progressaven pel fet d'estar immersos en plets continus amb altres gremis com els calceters i els robers. El declivi dels paraires, que s'accentuaria amb l'arribada de la indústria cotonera pel control dels recursos, és un fenomen perceptible en altres localitats (Torras, 1974).

La resta de sector no tenia gaire millor fortuna. R. Alberch (2001) deixava clar que els diversos intents d'industrialització de la ciutat, particularment en els rams metal·lúrgic i tèxtil, no van acabar de quallar.

La ciutat encara era hereva d'una economia tradicional i poc dinàmica. El fort creixement que estava experimentant la Catalunya interior i la regió de Barcelona no semblava arrossegar la ciutat de Girona. Cal dir que el poc vigor demogràfic que presentaria fins ben entrat el segle XIX devia haver estat un factor limitador del creixement. Contra tot pronòstic, la primera aventura manufacturera

vindria d'un sector aparentment mancat d'ambició productiva: un establiment de caritat. Si és ben sabut que les institucions de beneficència tradicionalment s'han dotat d'espais d'aprenentatge pels internes, la majoria dels estudis l'han reduït al rol de treball captiu i l'impacte sobre el seu entorn econòmic està encara molt poc estudiat. L'establiment gironí constitueix una magnífica oportunitat d'investigar-ho i un excel·lent punt de partida per veure com es crea i s'articula el mercat de treball d'una ciutat.

L'HOSPICI DE GIRONA: PRIMERA FÀBRICA DE LA CIUTAT

L'Hospici de Girona va ser fundat l'any 1781. El bisbe Tomás de Lorenzana, nomenat l'any 1775, n'havia liderat personalment la fundació i, conscient de l'estat de decadència de la ciutat, tenia la voluntat dotar-lo de diversos espais productius per tal d'estimular la manufactura, crear sinergies amb el teixit existent i prevenir la pobresa en amunt : «necesita en realidad de mucho pulso el establecimiento de un Hospicio en esta ciudad [...] alentar sus Artesanos facilitándole los hilados y demás para que plantándose las Fábricas en la ciudad vaya poco a poco recobrando las fuerzas que enteramente tiene perdidas». Per això, no hi limitava l'accés ni la formació als pobres interns, sinó a tots els que necessitaven ser instruïts per integrar-se al mercat del treball. Un camí que les autoritats municipals encoratjaven indicant que «la erección del Hospicio en esta ciudad es importantísima para acarrearles a este Pueblo algun comercio que puede esperarse con el tiempo floreciente».

A la seva obertura, l'hospici estava dotat d'una sastreria, una parairia, una fàbrica de teixits de cotó i altra de mitges (la primera de la ciutat). Cal apuntar que el cotó, ja molt present a gran part de Catalunya, era una fibra encara marginal a la ciutat. L'any 1784, la fàbrica de teixits donava feina a dues-centes trenta-tres persones, la majoria de les quals eren dones que filaven «en la ciudad, arrabales y otros lugares». D'altra banda, la parairia comptava amb cent dos treballadors i treballadores, i la de mitges, amb vint-i-dues. A més, entre 1781 i 1806, el conjunt dels tallers atendrien almenys tres-cents seixanta nois com a aprenents, alguns dels quals esdevindrien mestres i seguirien perpetuant la labor formativa. Un bon exemple és el jove Joseph Costa, fill d'un teixidor de Vidreres, col·locat a l'hospici com a aprenent l'any 1781. Instal·lat a la ciutat uns anys després, era encara actiu l'any 1813, havia format diversos aprenents, posseïa la seva pròpia companyia i participava en altres. La casa de caritat tenia un rol formador que permetia contribuir al creixement de la mà d'obra especialitzada.

Les xifres de la plantilla de l'Hospici eren sens dubte importants, però difícils de comparar amb el conjunt de la mà d'obra de la ciutat, atès que entre els treballadors de l'establiment s'hi comptaven les dones, que eren habitualment absents dels recomptes oficials. En canvi, la seva transcendència és més visible si ens basem en les observacions de F. de Zamora, que va passar per la ciutat de Girona l'any 1790, i va descriure un establiment amb cinc-cents treballadors, mentre que el cens indicava que la ciutat albergava poc més de vuit mil habitants.

La producció engegada per l'establiment aniria més enllà de l'establiment mateix i, tal com esperava Lorenzana, començaria a donar fruits a la ciutat; un fet que es deu especialment a la presència de la manufactura de mitges de cotó a teler, una producció s'havia iniciat a la Garrotxa de la mà de treballadors francesos, i que s'estava estenent amb rapidesa per tot el Principat (Lluch, 1981). Gràcies a l'Hospici, que tenia plantats més de trenta telers, Girona formava part d'una xarxa articulada de fabricants d'arreu del país que exportaven el producte a les colònies. Tindrem l'ocasió de tornar abordar l'aportació dels treballadors estrangers en un altre apartat.

La guerra contra França l'any 1793 desorganitzaria la naixent producció cotonera a la casa de caritat. Requisada per allotjar-hi les tropes, la majoria de la mà d'obra fou evacuada i els telers retirats, fet que la va endinsar en una fase de decadència de la qual ja no sortiria. El conflicte contra Anglaterra que seguiria desarticulava les rutes del comerç català, de manera que limitaria l'arribada de matèria primera i dificultaria les expedicions a Ultramar, destí principal de les manufactures de cotó. Malgrat aquest panorama, al tombant de segle, la llavor industrial plantada al llarg dels últims vint anys, començava tot just a créixer.

EL MERCADAL: GRESOL DE LA INDUSTRIALITZACIÓ

L'obertura de l'establiment de caritat en la dècada del 1780 i la concentració de mà d'obra especialitzada, local o estrangera, va atraure i estimular altres fabricants. Convé destacar un memorial de 1793

redactat per les autoritats municipals en què indicaven que «no se conocía en esta ciudad el hilar el algodón, se puso enseñanza pública en el hospicio y para más inclinarlos se les tomaba el algodón [...] y se consiguió el fruto que toda la ciudad gane mucho dinero». De fet, el canvi del sector tèxtil s'observa a través dels padrons i del cadastre, sobretot en els oficis que corresponen al tipus de manufactures de la casa de caritat. Sumant les dues fonts, s'observa com s'incrementen els paraires i teixidors: eren, respectivament, nou i quinze l'any 1777, i passaren a ser vint-i-cinc i trenta-sis al 1789. A més, apareixerien dos nous oficis, els mitgers i els fabricants. En relació amb els mitgers de cotó, una ocupació no registrada a la ciutat fins aleshores, les fonts ens indiquen que al 1796, primer any que disposen d'una entrada al cadastre, eren trenta-dos. Finalment, cal destacar l'aparició de sis fabricants de cotó com a propietaris d'espais manufacturers. Malauradament, el padró no recull la localitat d'origen dels treballadors, però diverses fonts complementàries, com els registres parroquials, han permès identificar una corrent migratòria d'altres localitats tèxtils, com Olot.

L'any 1803, la indústria tèxtil semblava presentar cert vigor. El sector cotoner de la ciutat, que existia des de feia poc més de vint anys, comptava amb vuitanta telers per a mitges, quaranta-quatre per a teixir, quaranta-tres màquines de filar i una mà d'obra que superava les tres-centes cinquanta persones, d'entre les quals hi havia dues-centes quaranta dones dedicades a cobrir diverses parts del procés productiu (cardat, filat, brodat). El cànem aplegava més de cinquanta telers i seixanta homes. En canvi, la seda no havia aprofitat aquesta embranzida per desenvolupar-se.

Les manufactures de nova implantació s'havien concentrat al voltant de l'Hospici, prop del barri del Mercadal, aprofitant l'aigua de la sèquia Monar. També s'hi aplegaven les famílies amb un cap de família dedicat al tèxtil. Si l'any 1773 els artesans representaven el 12,9 % dels habitants de la zona, amb 2,2 % pel tèxtil; eren respectivament, 29,2 % i 14,1 % l'any 1807 (Mutos-Xicola, 2022). S'han pogut establir nombrosos lligams i sinergies entre ells. És el cas d'Anyel, proveïdor de fil i de sabó per a la casa de caritat, que Zamora descrivia en aquestes termes: « un francés que se estableció aquí dos años hace, quebrado de Francia [...] tiene dos bancos de hilar, con cuarenta husillos cada uno, otros muchos tornos, y la maquina de cardar compuesta de cilindros forrados en cardas y lienzo [...]. Es muy buena. La mueve una persona ». Cal esmentar també l'apotecari Sambola, que, aprofitant l'oportunitat de negoci que brindava la nova fibra, establí l'any 1796 una filatura al Mercadal i una fàbrica de mitges amb diversos socis, en la qual treballava en Joseph Costa. Malgrat que s'ha conservat molt poca informació de l'activitat, s'ha estimat el nombre de telers entre divuit i vint, i es calcula que calien entre tres i quatre persones per teler per realitzar la producció. Aquí, encara, l'Hospici era un client habitual de fil. En relació amb la filatura, apareix una breu notícia de la Ramon Miralles i Companyia, amb cinc màquines de filar cotó «de nueva invención» de força hidràulica, cada una de les quals amb un home, cinc dones i deu nens, és a dir un total de vuitanta persones. Ara bé, no sembla que tingué gaire continuïtat. Finalment, es pot destacar la filatura de Santa Eugènia, anomenada Maillol i Cia., molt probablement un descendent del primer

Maillol que, al mateix lloc i quaranta anys abans, havia sol·licitat l'obertura d'una farga per produir fil de ferro i de llautó. No seria estrany que el director, el francès Alexandre Lefèvre, aprofités la corrent migratòria mencionada amb anterioritat.

A través d'aquests exemples, s'aprecia com es va desenvolupant l'activitat tèxtil a la ciutat al voltant del cotó, un sector atractiu, amb la formació molt incipient d'un *clúster* manufacturer i un alt grau d'integració entre els fabricants.

El període de la guerra Napoleònica va aturar el creixement de la indústria, que va quedar en un estat letàrgic. L'any 1822, la situació presentava encara un cert estancament i fins i tot un retrocés en comparació amb l'inici de segle. Les poques manufactures que quedaven tenien una producció reduïda i una àrea d'influència limitada. S'hi trobaven dues màquines de filar cotó per abastar el sector de les mitges (la de Sambola i la de Lefèvre), la fàbrica de Joan Tapis i Antoni Codina, amb vuit telers manuals de cànem que donaven feina a vuit homes i quatre dones, dotze telers de mitges sobre els quals treballaven dotze d'homes i la mateixa quantitat de nens. S'hi afegien algunes manufactures de sabó i d'aiguardent que elaboraven una producció que es podria qualificar d'artesanal i de poc abast. La municipalitat apuntava que la pobresa industrial era fruit del mal estat dels camins, de les taxes que pesaven sobre el comerç de mercaderia i de l'existència del contraban, que minvava la demanda. Indicava que tenien «un corto numero de operarios a pesar de varios artefactos. No se adelantan ni decaen, se

conservan es estado medio». S'ha de posar de relleu un altre factor igual o més perjudicial per a l'expansió: la manca de modernització del sector tèxtil. La filatura era sense dubte un coll d'ampolla que no permetia alimentar el mercat de la fabricació de teixit. La mecanització del sector català amb la introducció de les primeres filadores jennies, berguedanes i water-frame s'iniciaria a finals del segle XVIII com a reacció a la contracció del mercat exterior i a la necessitat de produir a un cost inferior. El resultat fou certa concentració del sector. La limitació dels recursos naturals, com l'accés a l'aigua, i la disponibilitat de capital per adquirir maquinària serien dos condicionants que faltarien a nombrosos llocs del país i també a la ciutat de Girona, tal com ja posava de relleu l'Ajuntament mateix durant la primera dècada.

UN LENT DESPERTAR

L'any 1823, mentre s'acabava el Trienni Lliberal, una de les dues companyies de filats, la Sambola, estava a les acaballes. Un buit que no perduraria atès que el mateix any, la família Planas, pare i fill amb les seves respectives esposes, procedents de Santa Maria de Corcó, els homes, i d'Olot, les dones, s'instal·lava en un carrer del Mercadal, a pocs metres de l'Hospici. Allà es feien càrrec d'una filatura que un francès estava posant en marxa. És podria tractar de Jean-Claude Labo (o Label), el qual esdevindria el majordom de la nova instal·lació. Tot apunta que la presència de la sèquia i l'existència d'altres fabricants del ram haurien estat els factors

desencadenants de la instal·lació dels Planas al barri Gironí del Mercadal. Es pot també apuntar una altra hipòtesis. La família Sambola mantenia uns lligams familiars estrets amb una altra família gironina, els Burgués, que posseïen diverses propietats, entre les quals hi havia el mas Coromines, situat a una curta distància de Santa Maria de Corcó. No seria gens estrany que s'haguessin assabentat de l'oportunitat de la filatura per aquesta via.

Una dècada després, la presencia del cotó ja s'estava consolidant, encara lluny, però, del creixement experimentat a la província de Barcelona. A part de la probable atracció per l'existència prèvia de les fàbriques Planas i Lefèvre, dos fets lligats entre ells van contribuir a l'expansió: la desamortització i les guerres carlines. En el primer cas, cal apuntar que el creixement industrial es veia restringit per la manca de lloc a dintre de les muralles. Els processos desamortitzadors, principalment el de Mendizábal a partir de l'any 1836, van permetre la nacionalització de bens eclesiàstics, molt sovint ja buits en aquesta època, i el posterior traspàs a mans privades, de manera que es va alliberar un espai que seria aprofitat per futurs industrials. El mateix any 1836, dos fabricants de teixits de cotó apareixien ocupant l'antic convent de San Francesc. Tots dos arribaven de Tortellà, expulsats per l'entrada de les tropes carlines. El primer, Vincent Vila Prats, que donava feina a setze treballadors, assegurava haver perdut teixits i matèries primeres en l'assalt. L'altre, Isidre Prats, era un francès del Llenguadoc casat amb una tortellanenca. En el mateix lloc, s'hi instal·laren unes deu famílies que també es declaraven fabricants, tots acabats

d'arribar de Tortellà, encara que seria lògic que treballessin per Vila i/o Prats. La seva estada en aquest indret fou provisional, atès que l'any 1840, l'antic convent es posaria a subhasta. També es pot mencionar a Onofre Malleu, arribat tres anys abans, i que, seguint la mateixa dinàmica, s'havia instal·lat al convent de San Agustí per fabricar teixit de cotó amb dos operaris. No es pot perdre de vista que la producció romania encara molt atomitzada. Si exceptuem a Juan Tapis i els seus set operaris, que ara fabricaven fil al carrer de darrere de la Casa de Caritat, els altres catorze fabricants de teixits representaven vint-i-quatre treballadors, una xifra que ens indica la persistència d'estructures d'un sol treballador o de mida molt reduïda. Tot i això, certa evolució era perceptible, atès que, a banda de la relativa atomització comentada, la trama manufacturera que s'anava formant estava dominada pels seixanta operaris i operàries de Lefèvre i pels vuitanta d'en Planas. El total del tèxtil era, doncs, d'unes cent-noranta persones, sense que es pugui assegurar si encara pervivia la xarxa de treball domiciliari i habitualment femení. En relació amb els altres sectors, sis manufactures de rajols donaven feina a disset persones i vuit de terrissa, a setze d'altres. S'hi afegien diverses adoberies, fabricants d'aiguardent, sabaters i altres de poca dimensió.

Si ens fíem de les estadístiques municipals, la plantilla del sector tèxtil presentava un creixement sostingut i, en proporció, en consonància amb el de Catalunya. L'any 1841, les fàbriques estaven equipades amb cent-cinquanta-un telers, la immensa majoria sense mecanitzar.

La Planas en posseïa cinquanta-tres, en Prats, setze i l'Hospici, deu. La resta es repartia entre vint-i-un fabricants. La mà d'obra representava un total de tres-cents tres treballadors, d'entre els quals la meitat eren dones, amb el 75 % dedicat al cotó i la resta en filatura de llana i canem. El mateix informe indica que el jornal de l'obrer rondava els 6 rals i la meitat per a una obrera. Un salari ben just atès que el cost dels aliments diaris «un puchero de legumbres, verduras con tocino, pan y vino» es valorava en tres rals i divuit maravedisos.

Per tal de seguir amb l'expansió, esdevenia imprescindible disposar de recursos suficients: d'espai, aigua i capital. Com s'acaba d'esmentar, l'any 1840 el convent de Sant Francesc era subhastat i comprat per quatre socis i dividit en lots. Entre els socis destaca el mateix Planas, que aprofitaria l'espai per ampliar la filatura i la secció de teixits de cotó, i Pau Bosch que, quatre anys més tard, inauguraria una altra fàbrica del mateix gènere que la Planas, i que acabaria sent coneguda com la fàbrica de la vídua Bosch o la Barrau, cognom de l'esposa de Pau Bosch. Al 1849, treballaven a la primera seixanta homes i cinquanta-cinc dones, gairebé tots menors de quaranta anys, solters/es i casats/des en proporció similar. La Barrau presentava un perfil molt més feminitzat, amb seixanta-una dones i catorze homes. Uns anys abans, s'havia afegit a l'espai la Gerundense, primera fàbrica de paper continu de Catalunya. En total, l'any 1849, la ciutat comptava amb tres-cents seixanta-sis obrers, la major part dels quals se seguien concentrant al Mercadal.

La zona s'anava consolidant com el cor industrial de la ciutat.

EL PANORAMA INDUSTRIAL DE MITJANS DE SEGLE XIX.

A la dècada dels cinquanta del segle XIX, el gruix del teixit industrial de la ciutat es dividia entre indústries intensives en mà d'obra i capital, com el cotó i el paper, i les altres, de caire modest i atomitzat, encara hereves de la protoindustrialització, entre les quals destacari- en les indústries fabricants de tap de suro. El quadre número 1 recull un informe de l'estat de les fàbriques fet per l'Ajuntament de Girona l'any 1857 i basat en la declaració dels propis manufacturers.

Quadre 1 Relació de fàbriques existents l'any 1857

Nom	Tipus de fàbrica	Homes	Dones	Nens	Total de mà d'obra
La Gerundense	Paper continu	53	58	20	131
La Aurora	Paper continu	16	17	1	34
Joan Planas	Filatura de cotó	47	58	0	105
Vídua Bosch	Filatura Teixits	12 (6)*	33 (41)*	20	65 (47)*
Miquel Feliu	Teixits	4	1	0	5

Nom	Tipus de fàbrica	Homes	Dones	Nens	Total de mà d'obra
Domingo Fàbrega	Boates de cotó	1	1	0	2
Planas, Junoy, Barné i Cia.	Foneria	24	0	0	24
Sixto Vidal	Taps de suro	12	0	0	12
Lluís Dalmau	Taps de suro	8	0	0	8
Francisco Brunells	Taps de suro	7	0	0	7
Joan Llosas	Taps de suro	7	0	0	7
Fàbriques diverses (4)	Taps de suro	8	0	1	9

*Secció de teixit suspesa dos mesos abans de realitzar l'informe

D'aquesta relació d'indústries sobresurten, en primer lloc, les fàbriques papereres. Aquest sector estava entrant en una fase d'expansió a nivell català i estatal, una dinàmica en la qual s'inscriu la ciutat de Girona, que esdevindria la primera de l'Estat en producció de paper continu. La primera, la Gerundense, fundada l'any 1843 al Mercadal i dos anys després, l'Aurora, a Pedret.

En segon lloc, destaquen les fàbriques del sector cotoner. La Planas de filatura, teixit i tenyit, amb un capital d'un milió de rals, consolidava el seu domini del sector amb una plantilla de cent cinc persones, seguida de la de Bosch, amb vuit-cents mil rals i seixanta-cinc treballadors. Les dues estipulaven utilitzar força hidràulica, encara que l'any 1861 la Barrau indicava també ús del vapor. Força enrere quedaven dues fàbriques de mida molt reduïda, la Miquel Feliu i la Domingo Fàbrega.

La fàbrica de turbines Planas, Junoy, Barné i Cia, que tot just iniciava la seva activitat, ocuparia en pocs anys un lloc preponderant en el procés de mecanització de la indústria tèxtil del país, un fet que s'escapa de l'abast d'aquest estudi i ja va ser analitzada en un altre treball (Nadal, J. 1992).

Finalment, el sector dels taps de suro, fortament masculinitzat, donava feina a quaranta-cinc persones, encara que sovintejaven les queixes en relació amb la variabilitat de la plantilla, molt sensible a la conjuntura del moment. Són absents d'aquesta relació manufactures menors, com cinc de xocolata, de capital reduït i amb sis operaris.

LA IMPORTÀNCIA DELS PROCESSOS DE TRANSFERÈNCIA TECNOLÒGICA

El paper de la mà d'obra estrangera en la construcció del mercat del treball industrial és un tema rellevant i encara poc estudiat a la ciutat de Girona. Els diversos censos d'estrangers realitzats per

les autoritats municipals des de finals del segle XVIII permeten observar la predominança dels francesos, seguits dels italians. Si bé aquests últims es concentraven més aviat en el servei domèstic en les fondes i com a jornalers, els francesos presentaven un perfil més especialitzat i relacionats amb els sectors industrials de puixança com el tèxtil i el paper.

Les migracions de treballadors entre França i Catalunya des de la època moderna és una realitat àmpliament estudiada. Si als segles XVI i XVII es tractava majoritàriament de jornalers, homes joves i poc qualificats buscant sortir de la misèria, a partir del segle XVIII s'observa un perfil diferent. La migració esdevingué familiar, qualificada, atreta per fabricants que necessitaven importar un *savoir-faire* encara poc conegut.

Tal com s'ha esmentat amb anterioritat, quan l'Hospici de Girona va obrir la manufactura de mitges de cotó a teler era d'un producte que feia dècades que s'importava de França, principalment de Nîmes, i que abastia tant el mercat interior com el colonial. Al llarg del segle XVIII, el govern espanyol, desitjós de limitar la dependència del producte estranger i d'estimular la producció local, va anar emprant una actitud proteccionista i fins i tot prohibicionista envers el cotó forà. A la dècada dels setanta del segle XVIII, el mercat espanyol va prohibir l'entrada de nombrosos productes cotoners, d'entre els quals les mitges. Una situació que provocaria dos fenòmens complementaris: d'una part, l'esfondrament de la producció francesa, amb nombrosos telers parats i famílies

desocupades, i d'altra part, una forta demanda de mà d'obra especialitzada des del territori espanyol per tal d'impulsar-hi la producció. A partir de l'any 1775, es generaria una corrent migratòria en xarxa de famílies franceses atretes per les propostes de fabricants catalans desitjosos de seguir exportant a ultramar. Aquestes s'instal·laren primer a la zona de la Garrotxa abans d'estendre's a bona part del territori català, especialment a indrets de costa, més oberts al comerç.

L'Hospici de Girona va posar el francès Fabre al capdavant de la manufactura de mitgeria. Fabre, originari de Truscas, a prop de Besiers, ja feia sis anys que era a Olot i Tortellà amb la seva família, fent mitges i gorres. El seguiren nombroses famílies, fet que s'inscriu dins dels paràmetres de la migració en xarxa. La majoria d'ells, homes, dones i infants, treballarien per compte de l'establiment de caritat fins al principi de la seva decadència. La seva participació en la formació d'aprenents i també el seu arrelament a la ciutat van contribuir a transferir el coneixement i la tecnologia a la població local, un fet que va possibilitar la presència dels vuitanta telers esmentats amb anterioritat en poc més de vint anys.

Al mateix moment, un altre francès, el ja anomenat Lefèvre, passava a dirigir la filatura de Santa Eugènia, i alguns anys després el seu compatriota Labo engegaria la futura fàbrica Planas, de la qual seria el majordom força anys durant els quals transmetria el coneixement adquirit. Isidre Prats, arribat a Catalunya l'any 1835, també s'apuntaria a la febre cotonera.

El sector tèxtil no fou l'únic que es nodriria d'un coneixement vingut de fora. La manca de mà d'obra especialitzada a Girona en el sector paperer obligaria a buscar les competències fora de l'estat. Entre els treballadors s'hi troben diverses famílies de francesos d'altres regions papereres com Angulema, com era el cas de Pedro Badage i de dotze compatriotes seus, vinguts a l'obertura de la Gerundense, i també d'Augustin Brulé de Cognac, un dels sis treballadors francesos de l'Aurora, l'any 1863. Cal destacar també la presència de tapers francesos. La importància de mà d'obra francesa en els inicis de la producció tapera a les comarques de Girona ja ha sigut demostrada. La seva presència també fou rellevant a la ciutat. Tot apunta que, abans de 1848, el contingent gal era notable. Els operaris es repartien entre diversos tallers de dimensions reduïdes per un salari que rondava els quaranta-quatre rals setmanals. Passada aquesta data, diversos fabricants del sector informaven de l'estancament de la producció degut al retorn dels treballadors estrangers a França per culpa dels desordres ocorreguts al país veí durant el procés revolucionari de 1848.

De forma resumida, cal posar en relleu que la manca de documentació pel període estudiat dificulta copsar el procés de creació i d'articulació del mercat de treball industrial en diversos aspectes, com ara l'origen dels treballadors, la participació femenina i l'organització de les manufactures, entre d'altres. A pesar d'aquest entrebanc, queda força clar que s'inicia les dues últimes dècades del segle XVIII amb la fundació de l'Hospici i altres manufactures cotoneres. La mà d'obra es divideix entre l'establiment i diverses

cases arrendades a tal fi, i un treball domèstic i bàsicament femení, com la filatura, per proveir els telers. Arran de la desamortització i de l'alliberament de sòl, així com la millora de l'accés a l'aigua, el Mercadal es consolida com a nucli fabril. Finalment, la transmissió de coneixement entre locals i estrangers s'ha d'entendre com una part rellevant del desenvolupament del mercat del treball.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, R. (2001). *La Girona del Set-cents*. Girona: Ajuntament de Girona.
- (1978). *Girona al segle XIX*. Girona: Gòtha.
- BARNOSELL, G. (2015). *Girona, 1833-1874: una ciutat en transformació*. Girona: Diputació de Girona.
- CLARA, J. (1984). «Les fàbriques gironines del segle XVIII». *Primer Congrés d'Història Moderna*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 545-552.
- CLARA, J.; CONGOST, R. (2006). «Girona a l'era del cotó i de les fàbriques». Dins COSTA, L.; MAROTO, LL. *Història de Girona*. Girona: CCG Edicions.
- GÓMEZ-I-AZNAR, È. (2019). «Human capital at the beginnings of the 18th century Catalonia: age-heaping and numeracy in a changing economy». *Documentos de Trabajo (DT-AEHE)*, núm. 1904.
- FERRER GIRONÈS, F. (1989). *L'economia del set-cents a les comarques gironines*. Girona: Cambra de Comerç, Indústria i Navegació.

- MUTOS-XICOLA, C. (2022). *Dans l'ombre du démarrage industriel : les manufactures des maisons de charité. L'hospice de Gérone et la bonneterie de coton en Catalogne (1750-1830)*. Girona : Universitat de Girona, tesi doctoral.
- NADAL, J. (1992). «Los Planas, constructores de turbinas y material eléctrico (1858-1949)». *Revista de historia industrial*, núm. 1, p. 63-93.
- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1974). «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustat». *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 2, p. 151-198.